

PÕLLUMAJANDUSLIKUD KATSEASUTUSED JA KÕRGGKOO AJALOOOLISES JA KAASAEGSES ASETUSES¹

Ü. OII

Nii põllumajandusliku kõrghariduse kui ka põllumajandusliku uurimistegevuse ajalugu ei ole siinkirjutajale teadaolevalt veel süsteemikindlalt kirja pandud. Ajaloolased on agaralt tegelnud küll ülikoolide ajaloo, kuid põllumajandusõppeainete õpetamine pole neile erilist huvi pakkunud. Praegu teame, et Euroopa (kas ka maailma?) esimese ülikooli, Bologna ülikooli asutamine ulatub tagasi aastasse 1088 ja et selle rajajaks olid juuraharidusest huvitatud isikud. Klassikaline neljateaduskonnaline ülikool, nii nagu see praktiliselt tegutses kogu maailmas 19. sajandi teise pooleni, sai alguse 1160. a. Pariisis asutatud ülikoolist. Need 4 teaduskonda olid: usu-, õigus-, arsti- ja filosoofiateaduskond.

Millal hakati filosoofiateaduskonnas esimest korda maailmas põllumajandusaineid õpetama, ei ole ettekandjale samuti selge. Ühest allikast teame, nagu oleks see toimunud Berliini ülikoolis, kuhu 1810. aastal põllumajandusprofessoriks kutsuti Albrecht Daniel Thaer. Kuid ei tule imestada, kui mingit põllumajanduslikku kursust loeti enne A. D. Thaeri mõnes Inglismaa ülikoolis, sest uuemaid majandamisviise ning maaharimis- ja loomakasvatusevõtteid käidi just Inglismaal õppimas. Ka A. D. Thaer tõi mitmed oma teadmised Inglismaalt kaasa.

Teiselt poolt tuleb isegi välja, et ka Tartu ülikoolis hakkas prof. J. W. Krause põllumajandust, seda küll ökonoomika nime all, varem lugema kui A. D. Thaer Berliinis.

On alust arvata, et 19. sajandi keskel olid paljudes Saksa ja Inglise ülikoolides olemas põllumajanduse õppetoolid ja neis töötasid professorid või dotsendid. Tartus aga moodustati 1850. a. filosoofiateaduskonnast eraldunud matemaatika-loodusteaduskonna juurde põllumajanduse osakond. Põllumajanduse õpetamine ülikoolis ei kujunenud tavaks igal pool. Skandinaaviamaades, Prantsusmaal ja USA-s asutati põllumajanduse õpetamiseks eriõppeasutused. Rootsisis olid neiks Ultuna ja Alnarpi põllumajanduskõrgkoolid (esimene asutati 1848, teine 1862), Norras Åsi põllumajanduslik kõrgkool, Soomes Mustiala põllumajanduskool, Prantsusmaal terve rida põllumajanduslikke ülikoole, USA-s põllumajanduslikud kolledzid, mis moodustati 1862. a. USA kongressis vastuvõetud Land-Granti-seaduse (Morille'i seadus) kohaselt. See seadus nägi ette anda iga osariigi föderaalreservi maadest 30 000 aakrit põllumajanduslike ja tehniliste õppe- ja katseasutuste rajamiseks. Nii loodi igasse osariiki põllumajanduskolledz (ka tehnikakolledz). Venemaal, kui jätta Tartu ülikool kõrvale, surus põllumajanduslik kõrgharidus end peale kahte rada pidi, ühelt poolt hakati põllumajandust õpetama polütehnikumides (Riias, Kiievis), teiselt poolt aga spetsiaalsetes õppeasutustes: Novo-Aleksandriiski Põllumajanduse ja Metsanduse Instituudis (asut. 1819), Gorõ-Goretski Põllumajanduse ja Metsanduse Instituudis (asut. 1848), Moskvask Petrovski akadeemias (asut. 1865).

Need erinevused, mille juured on kaugel ajaloos, on jäänud tänini püsima. Tänapäeval on põllumajandusliku kõrghariduse mõlemad organisatsioonivormid olemas:

1. Põllumajandust õpetatakse polüfunktsionaalsetes ülikoolides: a) Saksamaal, b) Inglismaal, c) Itaalias, d) Soomes (Mustialast toodi põllumajanduskõrgkool Helsingisse, kus liideti ülikooliga). Erandina oli põllumajandusteaduskond ülikooli juures ka mõnes end. NSVL ülikoolis (näit. Petrozavodskis, Naltšikis). Tartus oli põllumajandusteaduskond ülikooli juures 1919...1951. Siia ritta tuleb seada ka USA ning Kanada. USA-s alul loodud põllumajanduskolledzid enamasti liitusid osariigi ülikooliga. Nii on igas osariigis üks ülikool, millel on põllumajanduslikud õppetoolid.

¹ Ettekanne Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi koosolekul 6. oktoobril 1993. a.

2. Põllumajandust õpetatakse erikõrgkoolides: a) Skandinaaviamaades, b) Prantsusmaal, c) Hollandis, d) Eestis, Lätis, Leedus ja SRÜ riikides. Üksikuid põllumajanduslikke erikõrgkooli on ka teistes riikides (eriti veterinaaria alal), kuid need pole seal reeglits, vaid erandnähtuseks.

Võib küsida: kumbapidi on parem? Maailmas ei ole keegi sellele küsimusele globaalses tähenduses vastanud. Mõlemal organisatsioonivormil on omad head ja vead.

Üldlikoolis on põllumajandus (õppejõud, üliõpilased) tihedamalt seotud teiste erialadega, siin on üldainete (keemia, füüsika jms.) õpetamiseks ühised laboratooriumid, mis lubab odavamalt õpetada. Puuduseks on aga see, et üldlikoolide juhtkond, kuhu põllumajandusõppejõud harilikult ei kuulu, ei omista põllumajandusele vajalikku tähelepanu. Põllumajandus on üldlikoolides "ääremaa". Seda tõdeti ja selle üle nuriseti juba esimese vabariigi aegses Tartu ülikoolis ja nurises ka põllumajandusteaduskonna dekaan O. Hallik aastatel 1944...1949. Tema isiklikus toimikus leidub 6 dekaani kohalt vabastamise avaldust, milles otseseks või varjatud põhjuseks on rektoraadi teaduskonda diskrimineeriv tegevus.

Võib arvata, et ei Lätis ega Leedus ei eraldunud põllumajandus ülikoolist juba enne Teist maailmasõda niisama ühti. Leedus loodi põllumajanduse akadeemia 1924. a., (veterinaaria akadeemia 1936), Lätis 1939. a.

Kui praegu püüavad mõningad ringkonnad Eesti Põllumajandusülikooli liita Tartu Ülikooliga, siis tuleb küll ütelda, et seda ei tohi mingil juhul ühe käeliigutusega ära teha. Ühedamine peaks olema igal juhul tingimustega liitmine, mispuhul põllumajanduslikud teaduskonnad säilitaksid teatava autonoomia ja et liitunult oleks neil oma eelarvetagatis. Siiski arvan ma, et praegu ei ole õige aeg liitmist ette võtta, see destabiliseerib üliõpilaskonda ja kogu ühiskonda. Liituda, kui see on vajalik, jõutakse ka siis, kui kogu elu on tublisti stabiliseerunud. Elu on näidanud, et 1980-ndate aastate teisel poolel läbiviidud uuendused on EPA (EPMÜ) õppe- ja teadustööd rohkem kahjustanud, kui sellele kasu toonud (erandiks on vast sõjanduse väljaviimine kõrgkoolist). Kui on vaja raha kokku hoida, saab seda teha ka mõlema õppeasutuse eraldi eksisteerimise korral. Tegelikult ei saa eelarve kärpimisest juttugi olla, mõlema õppeasutuse õppejõudude ja abipersonali palk on vaesuse piirimail, kui arvestada, et paljudel kulub 50...60 % brutopalgast eluaseme eest tasumiseks. Õppeasutuste majanduskulud (eelkõige küte) söövad ära vaata et kogu raha, mis palgarahast üle jääb.

G

Põllumajanduslikud uurimisasutused tekkisid veidi hiljem, kui kõrgkoolides hakati põllumajandusaineid õpetama.

Teoreetiliselt võib esimesteks pidada Saksa akadeemiaid, mis loodi 19. saj. esimesel poolel. Praktiliselt ei tehtud neis aga mingit teadustööd, nad olid, õigemini pidid alles saama mustermajanditeks. Ühe niisuguse asutas ka A. D. Thaer Berliini lähedal Möglinis 1806. aastal, enne kui ta Berliinis põllumajandust õpetama hakkas.

Praegu ei hakata põllumajanduslike uurimisasutuste ajalugu arvestama mitte Saksa akadeemiast, vaid J. B. Boussingault' poolt Bechelbronnis 1836. aastal rajatud katsejaamast. Bechelbronn oli Alsace'is asuv Boussingault' eramõis ja nõnda võib öelda, et põllumajanduslik uurimistöö läks algselt lahti eraalgatuslikus korras. See oli teaduse omakasupüüdmatu ettevõtmine. J. B. Boussingault' tegi oma katsejaamas nii põld- kui loomkatseid. Neis arendas ta agrookeemilist suunda: ta ajas taimedes ja loomades ning viimaste eritistes keemilisi elemente taga. Eesmärgist tulenevalt pidi ta algusest peale rajama küllalt ajakohase keemialaboratooriumi. Meil oleks väga huvitav teada, kuidas töötas ca 150 aastat tagasi Prantsusmaal ühte mõisa rajatud katsejaam, mille uurimistulemused on õpikutes püsinud tänapäevani. Kahjuks ei loe me prantsuskeelset kirjandust ja seepärast ei pääseme me ka Bechelbronna saladuste juurde.

Maailma teine põllumajanduskatsejaam oli Rothamstedi katsejaam Inglismaal, mis asutati 1843. a. ja mis töötab tänaseni. Et Bechelbronna katsejaama enam ei ole, siis praegu on Rothamstedi katsejaam maailma vanim põllumajanduskatsejaam. Siit on nähtavasti kõige

rohkem õppida neil, kes tegelevad põllumajandusega, eeskätt neil, kelle unistuseks on teraviljatalud.

Ka siin oli agrookeemiline uurimine esikohal. Katsejaama juhataja J. Lawes'i ja tema abilise Gilberti ettevõtmiste grandioossuse näiteks võib pidada tähtsamate põllumajandusloomade (veiste, sigade, lammaste) keha ja organite keemilist analüüsi ja paljude keemiliste elementide (eriti mineraalelementide) koguste väljaarvutamist kogu loomakehas ning tähtsamates elundites. Need analüüsiandmed on ära toodud Rothamstedi katsejaama 1859. aasta aruandes ja neid andmeid on paljukordselt ümber kirjutanud hilisemad teadlased oma õpikutesse, käsiraamatutesse, erialaülevaadetesse.

Neile kahele - Bechelbronnile ja Rothamstedile - järgnesid Saksa põllumajanduslikud katsejaamad, mida 1850. aastast alates rajasid põllumeesteseltsid. Neist esimeseks oli Leipzigi lähedal asunud Möckerni katsejaam. Kõigis Saksa katsejaamades võeti Rothamstedist malli, s.t. siin töötasid agrookeemikud ja siin tehti agrookeemilist (loomakeemia siia hulka arvestatuna) uurimistööd. Väetis- ja söötmiskatsed olid nende põhiliseks ettevõtmiseks.

Kuskil 19. sajandi viimasel veerandil liitusid Saksa katsejaamad ülikoolidega. Miks?

Ühelt poolt põllumajandusteaduskondade ja -osakondade huvid teadusbaasi omamise osas olid kindlasti mõõtuandvad. Teiselt poolt muutus aga katsejaamade ülalpidamine põllumajanduseltsidele kulukaks ja võib-olla olid nad neile isegi tülik. Nad tegelesid liiga fundamentaalsete uurimistega, millest praktilised põllupidajad, s.o. mõisnikud ei saanud enam seda kasu, mida nad lootsid.

Katsejaamade ülikoolide juurde ületoomine ei läinud vist libedalt ja ma arvan, et oleks õige õpetlik ka meil vastav ajalooline kogemus üle studeerida. Kergemini läks see asi nähtavasti seal, kus katsejaama juhatajast sai ka ülikoolis õppetooli juhataja. Ülikooli alla tooduna ühendati kaks ametikohta: õppetooli (hiljem instituudi) ja katsejaama juhataja kohad. Sellega tõusis põllu- majandusprofessorite prestiiž ja tegutsemisruum märksa.

Omaette "ooperiks" selles mudelis on Vana-Kuuste Põllumajandusinstituut aastatel 1834...1839.

Vana-Kuuste Instituut oli Venemaal esimene taoline asutus ja ka Euroopas oli see unikaalne nähtus. Et Vana-Kuuste rentijaks oli ülikool, siis pidi sellest saama nii õppe- kui teadusasutus ülikooli hõlma all. Maailmas ei ole teada ühtegi teist ülikooli, kus nii varastel aastatel oleks midagi taolist ette võetud. Eesti oleks teinud ajalugu, kui ei oleks seganud kahe mõisniku - Lipharti ja Siversi - erahuvisid ja kui ülikool oleks osanud õieti hinnata sellise baasi, nagu Vana-Kuuste oli, tähtsust. Ma arvan, et kui ülikool oleks väga tahtnud, ta oleks ehk leidnud ka selle raha, et ise mõisat ära osta, kuid juhtkonna arvates oli mõis talle tülik kaelas. Liphart müüs Vana-Kuuste Siversile ja see ütles ülikooliga sõlmitud rendilepingu üles.

Baltimaal, aga ühtlasi kogu Venemaal rajati esimene püsivam taoline õppe-katseühik Riia Polütehnikumi koosseisus. See oli 1877. a. ja see oli Pétermuiza katsemajand, saksa keeles *Versuchsfarm Peterhof*. See asus parkümmend kilomeetrit Riia linnast lõuna pool Olaise linna juures. Peterhofist kujunes tolle aja kohta eeskujulik õppe- ja katsemajand, kus põllumajandust õppivad üliõpilased läbisid viimased kaks semestrit. Enne seda õppisid nad viis semestrit Riias.

Riia katsemajandi juhataja W. v. Knieriem, kes oli ühtlasi ka põllumajandusprofessor, asus koos perega elama Pétermuizasse, tema abikaasa korraldas Pétermuizas ka üliõpilaste toitlustamise. Sajandivahetusel oli Riia Polütehnikumis põllumajandustudengeid umbes 120, seega võis korraga Pétermuizas olla 35 üliõpilase ümber. Maailmasõja alguseks see arv vähemalt kahekordistus.

Õppimine Pétermuizas oli mitmekülgne. Kõigepealt toimusid siin erialaloengud ja laboripraktikumid. Üliõpilased tegid siin ka põllu- ja laudatöid ning siin olid neil ka katsed, mille põhjal nad koostasid diplomitöö. Katsed olid valdavalt väetis- või söötmiskatsed. Olgu öeldud, et tollal moodustasid väetus- ja söötmisõpetus sellise kompleksi, mille analüütiline pool kuulus agrikultuurkeemia valdkonda.

Teadaolevalt oli tsaari-Venemaal peale Riia Polütehnikumi enam-vähem taoline õppekatsebaas vaid Moskva Petrovski akadeemial, mille käsutuses oli kunagine Petrovsko-Razumovskoje mõis koos Peetri-ajast pärineva "Amsterdami" karjafarmiga.

Tartu Ülikooli põllumajandusosakond jäi ilma katsetöö baasita kuni 1911. aastani. Siis anti tema käsutusse Maarjamõis. See oli väike ja korrast ära, seetõttu ei suutnud oma ülesannet täita. Teda majandas küll põllumajandusõppejõud (A. Thomson, N. Roots), kuid et seal katseid oleks tehtud, sellest pole märki maha jäänud.

1919. aasta maareformiga anti ülikoolile üle Raadi mõis, kuhu rajati rida katsejaamu: taimebioloogia, taimehaigused, entomoloogia, agrikultuurkeemia, zootehnika. Veidi hiljem ka aianduse ja 1937. a. väikeloomakasvatuse katsejaam. Need olid vastavate kabinetidega, s.o. õppetoolidega seotud sel moel, et kabineti juhataja oli ka katsejaama juhataja. Katsejaam oli aga põllutööstusteeriumi eelarvel. Siinkohal tuleks rääkida Põllutööstusteeriumi Katseasjanduse Nõukogust. See oli koordineerimisorgan, mille eesotsas seisis ministeeriumitöötajana Jaak Ümarik ja mille liikmeteks olid vastava ala teadlased ülikoolist ja ülikoolivälisest uurimisasutustest. Nõukogul oli valitud büroo ja allüksustena sektsioonid. See nõukogu vaatas läbi uurimisteemad ja jagas igal aastal üks kord riigieelarvelised uurimistöörahad.

Näiteks moodustasid 1928/29. a. jagatavad eelarvesummad 127 565 krooni. Sellest sai Eesti Sordiparanduse Selts 42 000, Sooparanduse Selts 39 400, Zootehnika Katsejaam 6801, Entomoloogia katsejaam 6404, Agrikultuurkeemia Katsejaam 5480, Taimehaiguste Katsejaam 4840 ja Taimebioloogia Katsejaam 4300 krooni. Peale selle kulus Katseasjanduse Nõukogu toimetiste väljaandmiseks 17 940 krooni.

1938. a. reformiga muudeti Katseasjanduse Nõukogu Põllumajandusliku Uurimise ja Katseasjanduse Komiteeks (PUKK). Selle koosseisus oli 6 sektsiooni: üldsektsioon (esimees T. Kint), taimekasvatuse sektsioon (esimees N. Roots), loomakasvatuse sektsioon (esimees J. Mägi), piimanduse sektsioon (esimees M. Järvik), kalanduse sektsioon (esimees A. Määr) ja aianduse ning mesinduse sektsioon (esimees A. Mätlik).

Komitees oli 29 liiget, esimees J. Ümarik, aseesimees J. Mägi.

Ülikoolide katsejaamade moodustamisega aastatel 1920...21 (mõned veidi hiljem) seostus õppetöö teadustööga. Sellega tekkis ülikoolil enam-vähem samasugune olukord, kui oli Saksa ülikoolides. Kuid ülikooli katsejaamad ei olnud Eestis ainukesed põllumajanduslikud uurimisasutused, nagu see oli näiteks USA-s. Meil olid ka ülikoolivälised uurimisasutused, milledest kolm - Tooma Sookatsejaam, Jõgeva Sordiaretusjaam ja Riigi Põllutöökatsejaam Arukülas olid tekkinud enne ülikooli katsejaamu. Tooma katsejaam oli asutatud mõisnike Sooparanduse Seltsi poolt 1910. aastal, Jõgeva Sordiaretusjaam ja Aruküla Põllutöö Katsejaam 1920. aastal, s.o. õige veidi enne esimest ülikooli katsejaamade rajamist.

Toomaga oli asi selge, see võeti sakslastelt, kes 1918. a. lahkusid, lihtsalt üle. Teoreetiliselt oleks olnud õige anda see ülikooli käsutusse, siis oleks maaparanduse ja geodeesia kabinetil olnud ka oma katsejaam, kuid seda polnud nii kerge teha, sest Tooma oli Sooparanduse Seltsi omand ja paljud selle seltsi liikmed, eesotsas Soosaare Siversiga ei läinud ära, vaid jäid siia. Selts ei oleks olnud nõus oma vara ülikoolile kinkima. Majandamise mõttes oli Tooma aga ülikooliga samal määral seotud kui ülikooli omad katsejaamad. Tooma katsejaama juhataja L. Rinne oli ühtlasi ülikoolis maaparanduse ja geodeesia kabineti juhataja. Põllumajandusteaduskonna üliõpilased käisid Tooma katsejaamas niisamuti praktiliselt nagu Raadi katsejaamades.

Jõgeva Sordiaretusjaam kasvas välja Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi Sordiparanduse Toimkonnast, mille oli juba enne I maailmasõda asutanud A. Eisenschmidt. 1919. aastaks oli esialgu toimikond eesotsas M. Pilliga jõudnud formeeruda Sordiparandajate Seltsiks, millel oli arvestatav liikmeskond ja mis ei lubanud nimetatud institutsiooni Ülikooli alluvusse viia. Teiseks ülikooliga liitumist takistavaks põhjuseks võis olla ka see, et Raadi mõisa üldmajandamine oleks võinud hakata kannatama, kui lisaks katsejaamadele eraldatud maale oleks veel sordiaretusele maad eraldatud, pealegi kui arvestada, et sordiaretus oleks nõudnud küllalt palju pinda.

Nüüd jääb küsida: mis kaalutlustel asutati Riigi Põllutöökatsejaam Aruküllal?

Täpselt me seda ei tea. Ühelt poolt on põhjuseks peetud asjaolu, et Lõuna-Eesti mullad erinevad tunduvalt Põhja-Eesti paepealsetest muldadest ja need katseandmed, mis näit. Raadil

saadakse, ei käi Põhja-Eesti kohta. Selline põhjus on kirjanduses ette toodud ja see on ka veenev.

Kuid see ei olnud nähtavasti ainuke põhjus. Teine põhjus näis olevat see, et Tallinnas töötas paar meest, ma mõtlen elkõige Jaak Ümarikku ja Anton Nõmmikut (viimane ei olnud veel ülikooli jõudnud), kes vajasid tegutsemisruumi. A. Nõmmikut ja J. Ümarikku toetasid veel põllutöoministri abi R. Allmann ja Seemneviljajühistu juhataja J. Kalm. Kui A. Nõmmik oleks ülikooli juurde tulnud juba 1919. aastal ja J. Ümarik oleks samuti ülikoolis rakendamist leidnud, siis on isegi tõenäoline oletus, et Riigi Põllutöökatsejaam oleks jäänud tegemata, võib-olla oleks selle asemel olnud kuskil teine ülikooli Põhja-Eesti õppe-katsemajand. Arukülas vast mitte, sest see koht ei olnud katsetamiseks siiski kõige kohasem, ka siin asutatud katsejaam viidi üsna varsti (1924. a.) Kuusikule üle. Aga et asi nii läks, oli kolm ülikoolivälist katsejaama loodud ja minu teada ei ole hiljem mõeldud neid ülikooli põllumajandusteaduskonnaga liita.

1931. aastal sigines juurde aga veel üks ülikooliväline katsejaam - Kuremaa Seakasvatuse Katsejaam. See loodi Taani eeskujul eeskätt peekonisigade kontrollnuumajaamana, kus tehti ka söötmiskatseid.

Mõtte ülestõstjaks olid eksporttapamajad ning Seakasvatuse Selts, toetajaks põllutöoministerium. Siinkohal on paslik toonitada, et vaatamata ülemaailmsele majanduskriisile 1931. aastal leiti võimalus mitte üksnes põllumajanduslikke teadusasutusi endisel määral toetada, vaid isegi uus uurimisasutus ellu kutsuda. Raha saadi eksportsigade müügist.

Peale nimetatute oli Eestis veel piimanduse katsejaam, mis 1936. aastal reorganiseeriti sihtkapitalil finantseeritavaks Õisu Piimanduse Instituudiks. Katsejaama rajajaks oli põllumajandusühistute keskliit "Estonia", mis tegeles piimasaaduste, peamiselt või ekspordiga. Oma töö iseloomu tõttu oleks see võinud kuuluda ülikooli koosseisu ja ta oleks ka võib-olla kuulunud, kui ülikoolis oleks 1919. aastal loodud ka piimanduse kabinet. Piimanduse kabineti alged tekkisid aga peaaegu 10 aastat hiljem, siis kui kuulutati välja piimanduse dotsentuur ja sellele kohale asus Martin Gross, hilisem Mart Järvik.

Piimanduse katsejaama loomist Õisus õigustas ka asjaolu, et siia oli 1922. a. Kuremaalt toodud piimanduskool. Kompleks Õisu mõis + meierite kool, hiljem koos juustumeistrite eriklassiga + piimanduse katsejaam töötas efektiivselt, märgatavalt efektiivsemalt kui ülikooli piimanduse kabinet. Õisus töötanud piimandus-biokeemik Nikolai King saavutas oma rasvakuulikeste membraani ehituse ja võiteratekke teooriaga üleeuroopalise kuulsuse, sõjajärgselt Austraalias töötades lõi N. Kingi täht särama ka USA-s, kus ta käis pidamas külalisloenguid. Tema ingliskeelne monograafia tõlgiti ka vene keelde.

G

Kui 1944. aasta sügisel pikaleveninud nõukogude aeg algas, ei olnud ülikooli katsejaamu enam olemas. Katsejaamade hoone hävis üheaegselt Raadi lossiga 1944. a. suvel. Katsejaama põllud olid läinud sõjaväelennuvälja alla. Alles oli jäänud küll katselaut, kuid kõrvalhooned olid hävinud. Taastamisest ei saanud juttu olla. Agronoomid, s.o. taimekasvatuse ning mullateaduse ja agrookeemia kateedri õppejõud, kolisid oma katsetega Nõmmikule, mis kui peremeheta majand oli liidetud Raadiga. Võib-olla oleks suudetud ka teiste kateedrite teadustööd jalgadele upitada, kui oleks olnud finantsallikas. Varem oli teadust tehtud vabariigi eelarvest, nüüd selle rahakoti suu ei avanenud.

Ülikoolivälistest uurimisasutustest olid suuremal või vähemal määral töökorras säilinud Jõgeva Sordiaretuse Instituut, Tooma Soouurimise Instituut, Riigi Põllutöö Uurimisinstituut Kuusikul ning Õisu Piimandusinstituut. Kuremaa Seakasvatuse katsejaam sai sõjas kannatada ja see langes rivist välja. Allesjäänud instituudid degradeeriti katsejaamadeks.

Kui taimekasvatustlike katsejaamade töö jooksis sissetöötatud rada pidi rasketele aegadele vaatamata edasi, siis suuri ümberkorraldusi tuli läbi teha loomakasvatustliku uurimistöös osas. Kellegi - kas oli selleks põllutöoministri asetäitja loomakasvatuse alal Eugen Laanela või keegi teine - ettevõtmisel koostati loomakasvatustlikeks uurimistöödeks

grandioosne plaan. Selle plaani kohaselt asutati kaks uurimisinstituuti: Õissu veisekasvatuse ja piimanduse ning Kuremaale väikeloomakasvatuse instituut.

Õisu ampluaad laiendati Piistaoja majandi kaasatõmbamisega. Nüüd hakkas ta kandma Õisu Veisekasvatuse ja Piimanduse Instituudi nime, kusjuures veisekasvatuse alal hakkas tööle vist küll vaid üksainus teadur - Aksel Vaigo. Ka Kuremaal võeti uue instituudi palgale paar inimest.

1947. a. tekkis veel kolmas loomakasvatustlik uurimisinstituut, Tori Hobusekasvatus muudeti Tori Hobusekasvatuse Teadusliku Uurimise Instituudiks. Kuid selleks ajaks oli jõutud juba Õisu ja Kuremaa instituudid likvideerida. Neile sai saatuslikuks Eesti NSV Teaduste Akadeemia asutamine 1946. aastal ja akadeemia raames kahe põllumajandusinstituudi: Põllumajanduse Instituudi ning Loomakasvatuse ja Veterinaaria Instituudi loomine. Need instituudid alustasid tööd 1947. aastast.

Teaduste Akadeemia ja tema allasutused loodi Tartus ja nõndaviisi oli ühtäkki nii taime- kui ka loomakasvatuse uurimistöö raskuspunkt Tartusse kandunud, esialgu majja, mis nüüd on EPMÜ peahoone. Loomakasvatuse ja Veterinaaria Instituut sai ühe majandina kaasavaraks Piistaoja, mis nimetati katsejaamaks, ning teisena Vorbuse, mis oli väga mahajäänud olukorras. Õisu jäeti aga maha. Agronoomidel Tartus ega Tartu lähedal mingit baasi ei olnud, nemad said enda kätte küll Kuusiku ja Tooma katsejaamad, Jõgeva jäi sordiaretusjaamana omaette. Et agronoomiline uurimistegevus ei olnud Tartuga seotud, oli kerge see instituut üsna pea Tallinna üle viia. Arvan, et instituudi üleviimise organiseerijaks oli Richard Toomre, kes oli 1947. a. määratud Põllumajanduse Instituudi direktoriks. Kui see samm oleks tegemata jäänud ja selle asemel oleks mingi Tartu lähedal asuv sovhoos (selleks oleks võinud olla Ülenurme, mis oli tollal küllalt heas olukorras) antud TA põllumajandusinstituudile, oleks meie tänane olukord märksa parem. Muide, professor O. Hallik oli seda meelt, et Põllumajandusinstituuti ei tohi Tartust ära viia.

Taimekasvatuse instituudi Tallinna kolides läi temast 1949. aastal lahku Tooma, mõni aeg oli siin jälle omaette instituut, kolmas põllumajanduslik instituut TA raamides.

Järgmine murrang toimus 1956. aastal. N. S. Hruštšovile ei meeldinud akadeemiline teadus. Tema ütlus: "Spornõje voprosõ rešajutsja v pole", pidi saama põllumajandusteadlaste tegevusloosungiks. Moskva linnast peksti üleliiduline põllumajanduseministeerium välja Mihhailovski sovhoosi põldudele, Timirjazevi akadeemia tõsteti Kurski väljadele jne. jne. Eesti Teaduste Akadeemia pidi oma põllumajanduslikud instituudid põllumajandusministeeriumile loovutama. Selle otsuse kohaselt viidi Taimekasvatuse instituut Estonia puisteelt Sakku, kus ta sai enda käsutusse vastvalminud maaparandustehnikumi hoone. Loomakasvatuse ja Veterinaaria Instituut kolis Tähtverre. Sakku viidud instituut hakkas kandma nüüd Maaviljeluse ja Maaparanduse Instituudi nime, temaga oli uuesti liidetud Torma ja Jõgeva.

Edasist ajalugu ma siinkohal ei käsitleks, sest see on enamikul siinolijatest läbi elatud. Ka EPA moodustamine ja tema baaside kukerpallitamine (Raadi - Sootaga - Ülenurme) on teada.

Kogu meie teadusasutuste ajaloole ühtset hinnangut anda on raske. Nende väljakujundamisel on alati mitu muutujat tegurit mõju avaldanud: 1) Eestimaa poliitiline staatus (tsaaririik, esimene vabariik, nõukogude riik, teine vabariik), 2) kohapealsete (Eesti) ja kõrgema institutsiooni (NSVL) huvide ja asjaajamise ühtsus või mitteühtsus, 3) kohapealsete juhtisikute huvid. Kuigi meie põllumajandusteadus on alatasa võidelnud raskustega, ei saa me aga ka eitada, et kuni 1990. aastani läks see üldjoontes ikkagi ülesmäge.